

Аляксандра Чарнавокая / Aliaksandra Charnavokaya

Нацыянальная акадэмія навук Беларусі /

National Academy of Sciences of Belarus

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7621-3403>

e-mail: lecsa87@gmail.com

Праблема рэпрэзентацыі жанчыны ў мужчынскай прозе ў асэнсаванні беларускіх даследчыкаў 1960–1980-х гг.

The problem of women representation in men's prose reflected by Belarusian literary critics between 1960s and 1980s

Problem reprezentacji kobiety w prozie męskiej w ocenie białoruskich badaczy w latach 1960–1980

У 1960-я гады ў еўрапейскай гуманітарнай навуцы распачынаецца імклівае развіццё гэндалогіі, што абумовіла пашырэнне цікавасці да жаночых вобразаў у мастацкай літаратуры. У Беларусі працы, прысвечаныя жаночым персанажам, напісаныя з улікам метадалогіі гэндарных даследаванняў, пачалі з'яўляцца напрыканцы ХХ ст. Натуральна, што айчынныя даследчыкі і раней звярталіся да аналізу жаночых вобразаў, не толькі супастаўлялі іх ці разглядалі ў кантэксце жыццёвага досведу пісьменніка, але і адзначалі важныя тэндэнцыі, вылучалі пэўныя заканамернасці. Многія аспекты, на якіх засяроджваліся замежныя аўтары, закраналіся і ў працах беларускіх літаратуразнаўцаў, хоць і не вылучаліся ў якасці асобных праблем.

Мэта гэтага артыкула – разгледзець, як беларускія літаратуразнаўцы 1960–1980-х гадоў асэнсоўвалі праблему рэпрэзентацыі жанчыны ў мужчынскай прозе – адну з ключавых для гэндарнага літаратуразнаўства. Падыходы пісьменнікаў да распрацоўкі вобразаў-персанажаў былі аб'ектам аналізу ў працах Алеся Адамовіча, Івана Навуменкі, Алеся Яскевіча, Алеся Пяткевіча і інш. Паглыблена займаўся гэтым Альфрэд Матрунёнак, аўтар манаграфій, прысвечаных праблеме псіхалагічнага аналізу. У яго працах разглядаюцца асаблівасці розных тыпаў псіхалагізму, аналізуюцца вобразы-персанажы з мэтай вызначэння спецыфікі раскрыцця псіхалогіі герояў у творах беларускіх пісьменнікаў. У полі зроку даследчыка неаднойчы знаходзіліся жаночыя вобразы. Калі б праблема рэпрэзентацыі жанчыны ў мужчынскай прозе стала актуальнай у айчынным дыскурсе напрыканцы 1980-х гадоў, то А. Матрунёнак, магчыма, быў бы сярод першых, хто звярнуўся да гэтай

тэмы на падставе сваіх напрацовак і агульных назіранняў. На жаль, даследчык менавіта ў гэты час пакінуў літаратуразнаўчыя штудыі. Аднак яго працы, як і працы вышэйзгаданых літаратуразнаўцаў, дазваляюць уявіць, як даследчыкі-“шасцідзясятнікі” ацэньвалі жаночыя вобразы ў мужчынскай прозе, якія бачылі праблемы, што адзначалі ў якасці поспехаў. Асноўная ўвага ў артыкуле будзе прысвечана працам, дзе аналізуецца беларуская проза першай паловы ХХ ст.

Многія аўтары, што працуюць у парадыгме гендарных даследаванняў, пісалі і пішуць пра жаночыя вобразы, створаныя мужчынамі, вельмі крытычна, нават раздражнёна. Што да беларускага літаратуразнаўства 1960–1980-х гг., то тут ацэнкі і меркаванні былі менш эмацыянальныя, але, магчыма, больш аб’ектыўныя. І пачаць варта з таго, што для тагачасных даследчыкаў вялікае значэнне мела пытанне асабістага досведу творцы.

У многіх працах згадваецца важная аксіёма: асабісты досвед пісьменніка дапамагае ў распрацоўцы герояў, шматаспектным выяўленні праблем, рэалістычнай абмалёўцы падзей. Вялікае значэнне мае “непасрэдная сувязь літаратуры з жыццём” [Майсеенка 1978: 83], жыццёвая праўдзівасць надае зместу твора “яшчэ больш важную значнасць” [Каваленка 1987: 230], сапраўдную павагу выклікаюць творцы, у якіх “галоўным героем кнігі ёсць праўда жыцця” [Яскевіч 1972: 226], “усё лепшае, што з’яўлялася і з’яўляецца ў літаратуры, заўсёды было цесна звязана з асабістым вопытам пісьменнікаў” [Жураўлёў 1974: 36] і г. д.

Тым часам, адсутнасць уласнага досведу можа стаць перашкодай у ажыццяўленні творчых задум. Так, А. Яскевіч, аналізуючы аповесці Барыса Сачанкі *Палон і Апошнія і першыя*, меркаваў, што прычына няўдачы – тое, што яны “пісаліся не са «свайго вопыту», таму і няма ў гэтых творах той псіхалагічнай верагоднасці, жыццёвай дакладнасці, што даецца толькі эмацыянальным веданнем матэрыялу і стварае ў творы вельмі адчувальную прысутнасць рэалій з «таго месца», настрою «таго імгнення»” [Яскевіч 1967: 166].

А. Матрунёнак, пішучы пра вобраза Пятра Шапятовіча ў аповесцях *Начныя зарніцы* і *Пошукі сустрэчы* з цыкла *Трывожнае ішчасце*, зазначаў, што аўтар

не маючы магчымасці абаперціся на ўласны ўнутраны вопыт, пачынае награвашчаць падзеі, жахі, геройскія ўчынкi, спадзеючыся схваць за імі адсутнасць арыгінальных, глыбокіх і жыццёва пераканаўчых думак і пачуццяў [Матрунёнак 1972: 34].

“Уменне пераўвасабляцца ў іншыя жыцці і нават ужывацца ў абставіны, якія непасрэдна не «перажываліся» аўтарам” лічылася якасцю надзвычай каштоўнай [Матрунёнак 1972: 33]. Разам з тым прызнавалася, што гэтая здольнасць можа быць далёка не ў кожнага і не з’яўляецца абавязковым складнікам пісьменніцкага таленту.

Што тычыцца жаночых вобразаў, то, натуральна, пры іх распрацоўцы пісьменнікі-мужчыны сутыкаліся з праблемай рознасці гendarнага досведу. Як адзначаюць многія даследчыкі, у першай палове XX ст. адрозненні ў нормах паводзін і псіхалогіі жанчын і мужчын былі нашмат больш выразныя, чым сёння [Захарова 2011: 21], і мужчынам-пісьменнікам было складана ўявіць духоўнае жыццё жанчыны, абазначыць у творы менавіта “жаночыя” аспекты псіхалогіі і побыту.

На гэта звяртаў увагу, напрыклад, А. Матрунёнак пры аналізе аповесці Івана Шамякіна *Ах, Міхаліна...*:

Калі ў *Трывожным шчасці* раманіст меў справу ў нейкай ступені з біяграфічным характарам Пеці Шапятовіча і пры аналізе яго ўнутранага свету ў пэўнай меры мог абапірацца на свой асабісты жыццёвы вопыт, дык у аповесці *Ах, Міхаліна...* у яго такой жыццёвай, біяграфічнай базы для стварэння характару галоўнай гераіні не было, і таму аўтар не змог дасягнуць патрэбнай ступені суперажывання, пераўвасаблення ў характар і псіхалогію жанчыны [Матрунёнак 1972: 36].

Ускладніла справу, на думку даследчыка, і абраная аўтарам форма – аповед ад першай асобы (ад імя гераіні). “Калі аўтар піша пра тое, чаго ніколі не перажываў, няўдача будзе непазбежнай” [Матрунёнак 1972: 36] – выносіў вердыкт А. Матрунёнак і ў якасці яшчэ аднаго характэрнага прыкладу з творчасці І. Шамякіна прыводзіў раман *Снежныя зімы*, часткай якога з’яўляецца “жахлівы для чыстай дзявочай душы дзённік, у якім пастаўлены (вядома, аўтарам) усе кропкі над «і»” [Матрунёнак 1972: 36]. На адсутнасць неабходнага жыццёвага досведу і няздольнасць мастацкага пераўвасаблення звяртаў увагу і А. Пяткевіч, пішучы пра аповесць Кузьмы Чорнага *Люба Лук’янская*: “Вобраз Любы Лук’янскай тут вельмі мала падаецца ў фабульным дзеянні, у канкрэтных абставінах жыцця. Пэўна, і сам матэрыял не быў тут дастаткова абжыты пісьменнікам” [Пяткевіч 1981: 121].

Даследчыкі неаднойчы падкрэслівалі, што зварот да аналітычнага (у працах А. Матрунёнкі – “унутранага”) псіхалагізму пры стварэнні жаночых вобразаў быў для пісьменнікаў-мужчын увогуле не вельмі прадуктыўным. Напрыклад, на конт вобраза Стэпы ў рамане Цішкі Гартнага *Сокі цаліны* адзначалася, што калі “псіхалагічны змест выяўляецца пераважна ў знешнім плане” [Матрунёнак 1975: 97], гэта атрымліваецца даволі ўдала. Калі ж аўтар спрабуе паказаць пачуцці, перажыванні гераіні знутры, страчваецца рэалістычнасць і праўдападабенства [Матрунёнак 1975: 97]. Гэту праблему інтуітыўна адчувалі многія творцы і спрабавалі рознымі шляхамі абмінуць складаныя моманты.

Трэба адзначыць, што і сёння сярод мужчын-пісьменнікаў здольнасць стварыць пераканаўчы жаночы характар сустракаецца не часта і ацэньваецца як выключная, бо рознасць гendarнага досведу застаецца значнай праблемай (гл., напрыклад, рэцэнзіі на сучасныя мужчынскія раманы, дзе цэнтральным персанажам з’яўляецца жанчына:

[Ляленкова 2007; Мартысевіч]]. “Як бы мужчына не сімпатызаваў жанчыне, ён ніколі дарэшты не ўяўляе сабе яе канкрэтную сітуацыю”, – рэзюмавала Сімона дэ Бавуар [Бавуар 1997: 37]. Для аўтара-мужчыны жанчына ў мастацкай прозе, як і ў жыцці, – гэта хутчэй аб’ект увагі, чым суб’ект дзеяння. Прадстаўнік іншай гендарнай групы, як правіла, паўстае Іншым і ў мастацкім творы, займаючы другасныя пазіцыі ў развіцці сюжэтнай лініі – што ў аднолькавай ступені тычыцца як мужчынскай, так і жаночай прозы.

Пры гэтым у беларускай мужчынскай прозе ёсць жаночыя вобразы, якія лічацца вялікай творчай удачай. Найбольш вядомы такі прыклад – вобраз Ядвісі ў апавесці Якуба Коласа *У палескай глушы*:

Вобраз Ядвісі створаны пераважна чыста знешнімі, пластычнымі сродкамі, аднак гэта не перашкодзіла яму стаць не толькі лепшым жаночым вобразам у раманах, але і ва ўсёй беларускай прозе. Псіхалагічная глыбіня, аб’ёмнасць тут дасягаецца і без прамога паказу пlynі пачуццяў і перажыванняў. Душу героя, такім чынам, можна не менш глыбока раскрыць і праз вынікі псіхалагічнага працэсу, паказваючы дыялектыку душы ў яе знешнім, вонкавым праяўленні [Матрунённак 1975: 160].

Такім чынам, даследчык фактычна сцвярджаў, што аўтару не абавязкова імкнуцца стварыць псіхалагізаваны вобраз-характар, дастаткова выкарыстоўваць неаналітычныя ўскосныя формы выяўлення псіхалогіі (праз увядзенне простае мовы, апісанне знешнасці, паводзін, мімікі, жэстаў, рухаў), што магчыма для пісьменніка-мужчыны.

Меркаванне А. Матрунённа пацвярджаецца высокімі літаратурна-знаўчымі ацэнкамі апавяданняў Максіма Гарэцкага *Літоўскі хутарок*, *Чарнічка*, *Зіма*, *На этапе*, *Пад’езд*, Міхася Зарэцкага *Бель*, *Дзіўная*, *Кветка пажоўклая*, *Ворагі*, Кузьмы Чорнага *Вераснёвыя ночы*, *Макаравых Вольга*, Міхася Лынькова *Радо*. У гэтых творах аўтары добра ўяўлялі сваю гераіню ў знешніх праявах (учынкi, паводзіны, маўленне), а таксама маглі рэалістычна абмаляваць яе жыццёвую сітуацыю. У большасці гэтых тэкстаў мы бачым гераіню вачыма мужчыны-апавядальніка, які заўважае трапныя дэталі, што дазваляюць меркаваць пра яе душэўнае жыццё. Пры гэтым спецыфічна жаночае застаецца “за заслонай”, герою, аўтару, чытачу даводзіцца праз паводзіны і простую мову разгадаць, уяўляць унутраны свет жанчыны, яе думкі, перажыванні, пачуцці.

Аднак, акрамя ярскіх, запамінальных жаночых вобразаў у беларускай прозе першай паловы ХХ ст. сустракаецца нямала менш удалых персанажаў. І тут мэтазгодна паставіць чарговае пытанне: якія шляхі абіралі беларускія пісьменнікі, каб абысці праблему рознасці гендарнага досведу пры стварэнні жаночых вобразаў, як ацэньвалі іх творчыя набыткі крытыкі і даследчыкі?

Першы шлях – гэта ўзнаўленне сацыяльных, сацыяльна-псіхалагічных тыпаў, характэрных для так званай народніцкай літаратуры. Так, аналізуючы рамана Ц. Гартнага *Сокі цаліны* А. Матрунённа зазначаў,

што вобраз Стэпы, маці Рыгора – значнае дасягненне, амаль удача Ц. Гартнага нароўні з вобразами Зосі, Васіля, Хлора, Марты Прыдатных [Матрунёнак 1975: 86], прычым псіхалагічны змест у гэтым выпадку таксама “выяўляецца аўтарам пераважна ў знешнім плане” [Матрунёнак 1975: 97]. Аднак вобраз Зосінай маці Марты Прыдатнай нельга назваць асабістым творчым здабыткам аўтара, бо гэта яскравы сацыяльны (этнаграфічны) тып жанчыны-сялянкі, аналагі якому знаходзім у камедыі Я. Купалы *Паўлінка* (Альжбета, Агата) і нават у фарс-вадэвілі В. Дуніна-Марцінкевіча *Пінская шляхта* (Куліна Пратасавіцкая).

“Жывым, рэалістычна праўдзівым” лічыў А. Матрунёнак вобраз Тадосі. “Гераіня дзейнічае ў поўнай адпаведнасці са сваёй унутранай сутнасцю, таму яна і бачыцца нам “як жывая” [Матрунёнак 1975: 96]. Тадося – Зосіна свякроўка – гэта сацыяльна-псіхалагічны тып, тып “злой бабы”, які неаднойчы з’яўляўся ў фальклорна-этнаграфічнай прозе. Да тыпаў “злой бабы”, “злой свякроўкі” належаць вобразы старых у апавяданнях Ядвігіна Ш. *Баба, Шчаслівая, Важная фіга* (пра гэты твор А. Матрунёнак таксама пісаў зацікаўлена [Матрунёнак 1988: 117]), Якуба Коласа *Дзяліцьба, Недаступны, Л. Калюгі Ілюк-даследчык*, рамане Кандрата Крапівы *Мядзведзічы* і інш.

Яшчэ адзін сацыяльна-псіхалагічны тып, які часта сустракаецца ў нашай літаратуры, – “тыповы для беларускай дакастрычніцкай прозы вобраз пакутніцы”, які

рамантызуецца, што выяўляецца і ў своеасаблівым нагнятанні драматызму і трагізму яе лёсу і нават у рэзкім супрацьпастаўленні яе партрэтных характарыстык, якія таксама празмерна “паэтычныя”, эмацыянальна-напружаныя, “суб’ектыўныя”, каб за імі можна было ўбачыць твар і аблічча рэальнага чалавека [Матрунёнак 1988: 176].

З арыентацыяй на вядомую літаратурную мадэль – вобраз “жанчыны-пакутніцы”, жанчыны-гаротніцы – створаны вобразы вясковых кабет у апавяданнях Ядвігіна Ш. *Гаротная*, Кандрата Лейкі *Таклюся-сухотніца*, Змітрака Бядулі *На Каляды к сыну*, аповесці М. Гарэцкага *Ціхая плынь* і інш. Дарэчы, многія гэтыя творы ацэньваліся вельмі прыхільна. Так, І. Навуменка лічыў апавяданні З. Бядулі *На Каляды к сыну*, *Пяць лыжак заціркі*, *Велікодныя яйкі* творами, якія “могуць упрыгожыць самую развітую літаратуру”, “дыяменатамі, залатымі зярнятамі, з якіх уздымалася ніва новай беларускай літаратуры” [Навуменка 2017: 231].

Побач са зваротам да народніцкай традыцыі, у межах якой адбывалася выкарыстанне ўжо вядомага рэпертуару сацыяльных, сацыяльна-псіхалагічных жаночых тыпаў, пісьменнікі бралі на ўзбраенне і рамантычную традыцыю, што выразна выяўляецца ў творчасці М. Зарэцкага. Рамантызацыя гераіні прадугледжвала прадказальны набор мастацкіх прыёмаў, топасаў, сюжэтных калізій, меладраматычных сітуацый, што на думку літаратуразнаўцаў зніжала вартасць жаночых вобразаў. Напрыклад, А. Матрунёнак меркаваў, што М. Зарэцкі “часам

залішне рамантызуе сваіх гераінь, адкрываючы ў іх вонкава простым і несамавітым жыцці жудасныя, страшныя таямніцы” [Матрунёнак 1975: 182], прычым многія жаночыя вобразы як бы маюць свае варыянты ў іншых творах [Матрунёнак 1975: 196].

Як другарадны літаратурны вобраз, рамантычныя жаночыя персанажы нармальна ўспрымаліся чытачамі. Пры гэтым яны мелі мала агульнага з рэальнымі жанчынамі – прадстаўніцамі абазначаных у творах сацыяльных груп. Не толькі лад мыслення і ўчынкі гераінь выглядалі непераканаўчымі – нават іх прыярытэты падаваліся проста неверагоднымі ў рэальных жыццёвых абставінах.

Невыпадкова пісьменнікі часта стваралі вобразы неканвенцыянальных гераінь – як у творах Фёдара Дастаеўскага, з якімі жаночыя персанажы М. Зарэцкага мелі “генетычнае” сваяцтва. У пэўнай ступені гэта вызваляла аўтара і чытача ад неабходнасці задумвацца, наколькі натуральнымі выглядаюць паводзіны гераіні – бо паводзіны і логіка выключнай, нетыповай жанчыны могуць быць непрадказальнымі, нерацыянальнымі, ніяк не суадносіцца з рэальнай сітуацыяй, – што дазваляе зрабіць менш прыкметнай рознасць гэндарнага досведу пісьменніка і яго гераінь.

Яшчэ адным шляхам для пісьменнікаў-мужчын было стварэнне жаночых вобразаў, якія паўстаюць увасабленнем гэндарных, шырэй – сацыяльных ідэалаў ці антыідэалаў, што выразна назіраецца, напрыклад, у ранніх апавяданнях З. Бядулі. Калі аўтару не цікава ўводзіць у твор незапамінальных, малапрыкметных персанажаў, то вельмі часта з мэтай надання пэўнай канцэптуальнасці жаночым вобразам ён надзяляе іх станоўчымі ці адмоўнымі якасцямі. Напрыклад, у апавяданні З. Бядулі *Сорам*, дзе цэнтральнымі героямі з’яўляюцца мужчыны, жаночыя персанажы паўстаюць вобразамі-антыподамі: буркатлівая, сварлівая жонка Ігналі, якая гуляе з суседам (тып “злой жонкі”) супрацьпастаўляецца разважлівай, спагадлівай Насці, якая ратуе Ігналю ад жорсткага пакарання за скрадзенае сена. Такім чынам, жаночыя вобразы часта выконваюць у літаратуры прэскрэптыўную функцыю (ад лац. *praescriptum* – прадпісанне, норма, выказванне, якое абавязвае, дазваляе ці забараняе штосьці зрабіць), жыццёвыя гісторыі персанажаў мадэлююцца так, каб замацаваць у свядомасці чытачоў пэўныя нормы этыкі і маралі. У нашым выпадку З. Бядуля нагадваў, што жанчына павінна быць спагадлівай, чулай, добразычлівай і клапаціцца пра сваю сям’ю.

Калі ў дарэвалюцыйнай прозе станоўчыя і адмоўныя жаночыя вобразы былі створаны пераважна ў адпаведнасці з нормамі традыцыйнай культуры, то ў савецкі час шматлікія персанажы гэтага тыпу мелі выразную ідэалагічную абумоўленасць.

Мастацкую недастатковасць гэтых вобразаў адкрыта выяўлялі літаратуразнаўцы 1960–1980-х гг., прычым нярэдка на прыкладзе менавіта жаночых персанажаў. Вось як пісаў А. Матрунёнак пра раман М. Зарэцкага *Вязьмо*:

зусім непераканальнай выглядае ў рамане “эвалюцыя” Марыны Паўлаўны з ціхай і цярплівай сузіральніцы, пасіўнай і трагічна адзінокай жанчыны-пакутніцы, што “замкнулася” ў сваім горы, у вясковую актывістку, якую потым “па пратэкцыі” аўтара бяруць на працу ў раён; нічым не матываванае ператварэнне вясковых жанчын-сялянак з ярых праціўніц калгаса ў яго не меншых прыхільніц; узаемаадносіны Марыны Паўлаўны і Веры Засуліч [Матрунёнак 1975: 215].

Вобразы, якія паўстаюць увасабленнем пэўных сацыяльных, сацыяльна-псіхалагічных тыпаў, рамантызаваных жаночых персанажаў, станоўчых і адмоўных вобразы шмат чым адрозніваюцца паміж сабой, але маюць важную агульную рысу: у адрозненне ад вобразаў-характараў, а тым больш фемінных вобразаў жаночай прозы, яны падаюцца сёння не вельмі інфарматыўнымі і збольшага малапераканаўчымі ў псіхалагічным плане.

Парадокс у тым, што праз многія жаночыя вобразы мы можам уявіць эпоху, уявіць жаночае жыццё – праблемы, калізіі, стасункі – але не можам уявіць саму жанчыну, не можам уявіць, як яна адчувала і асэнсоўвала гэтыя праблемы. Аўтары засяроджваліся на канфліктах, пераломных момантах, эмацыянальна напружаных сітуацыях, бо для гэтых выпадкаў прыёмы знешняга псіхалагізму былі збольшага дастатковымі. Перажыванне, адчуванне, аўтарэфлексія або азначаны вельмі лаканічна, або ўвогуле застаюцца “за кадрам”: мы бачым гераіню, яна паўстае аб’ектам нашай увагі, але не адчуваем яе, не можам уявіць як суб’екта дзеяння.

Рознасць гендарнага досведу была і застаецца ў гэтым сэнсе адной з самых важкіх “змякчальных абставін” для мужчын-празаікаў. Усведамляючы непазнавальнасць жаночай душы, беларускія мужчыны-пісьменнікі ў большасці выпадкаў проста не ставілі складаныя задачы і не засяроджваліся на паглыбленай распрацоўцы жаночых персанажаў, маючы іншыя, больш актуальныя творчыя мэты.

Безумоўна, сярод сацыяльных, сацыяльна-псіхалагічных тыпаў, рамантызаваных жаночых персанажаў, станоўчых і адмоўных жаночых вобразаў некаторыя вылучаліся як найбольш удалыя. Гарманічныя і суладныя, яны маглі быць у сваім родзе прыкладам. Напрыклад, у апавяданні Ядвігіна Ш. *Гаротная* галоўная гераіня адносіцца да тыпу “жанчыны-ахвяры”, згадаем, нярэдка празмерна драматызаванага, “каб за ім можна было ўбачыць твар і аблічча рэальнага чалавека” [Матрунёнак 1988: 176]. Аднак сам А. Матрунёнак прысвяціў некалькі старонак разгляду гэтага твора як прыкладу паспяховага вырашэння важнай задачы – “паказаць трагедыю чалавечага жыцця ў беднасці і нястачах, цяжкі лёс сіраты ў грамадстве, заснаваным на сацыяльнай няроўнасці” [Матрунёнак 1980: 217] і падкрэсліў, што тут “прыватнае і адзінкавае нібыта ўзводзіцца ў ступень, а сам вобраз становіцца з’явай мастацкай, паколькі ён ствараецца на аснове аўтарскага пераўвасаблення, спачування і суперажывання” [Матрунёнак 1980: 218]. Доўгі час гэта

апавяданне Ядвігіна Ш. вивучалася ў сярэдняй школе, твор быў высока ацэнены ў чатырохтомнай *Гісторыі беларускай літаратуры XX стагоддзя* [1999, I: 100].

Пры гэтым некаторым даследчыкам нават найбольш удалыя вобразы не імпанавалі менавіта праз невысокую інфарматыўнасць, задзенасць, адсутнасць глыбокай псіхалагічнай распрацоўкі і важнай для мастацкай творчасці інаватыўнасці. Пра гэта выразна сведчаць палярныя ацэнкі адных і тых жа жаночых вобразаў у літаратуразнаўчых працах.

Напрыклад, І. Навуменка, пішучы пра аповесць К. Чорнага *Лявон Бушмар*, высока ацэньваў вобразы Аміліі і Галены:

Тут пісьменнік паказаў сябе бліскучым знаўцам жаночай псіхалогіі. З гэтага прыходзіцца толькі здзіўляцца. Бо нават вобраз *Сястры*, Мані, які займае цэлы раман, не дае таго ўяўлення пра жаночы свет, як два гэтыя не надта разгорнутыя характары аповесці *Лявон Бушмар* [Навуменка 2000, IX: 582].

Ацэнка А. Матрунёнкі больш аб'ектыўная: калі спачатку ён называе характары Бушмара, Аміліі, Галены вялікай ўдачай К. Чорнага [Матрунёнак 1975: 246], то праз некалькі старонак адзначае, што “схематызм і ілюстрацыйнасць амаль усёй трэцяй часткі, у якой Чорны спрабаваў паказаць жыццё калгаса, непазбежна павялі да нацяжак і ў галіне псіхалагічнага аналізу” [Матрунёнак 1975: 249] і ў якасці прыкладу называе вобраз Галены: “Цяжка пазнаць у гэтай калгасніцы тую Галену, якую мы ведалі раней. Вытокі ўсіх гэтых псіхалагічных нацяжак у штучнай зададзенасці паводзін герояў” [Матрунёнак 1975: 249].

Па-рознаму ацэньваецца вобраз Любы Лук'янскай. Вячаслаў Рагойша ў *Літаратуразнаўчым слоўніку* згадаў Любу сярод чатырнаццаці “самых яркіх персанажаў” [Рагойша 2009: 190] беларускай прозы. Люба Лук'янская разам з Бандароўнай Я. Купалы былі адзінымі жаночымі вобразамі ў гэтым пераліку. Тым часам А. Пяткевіч звяртаў увагу на значныя недахопы гэтага персанажа, якія зніжаюць яго мастацкую вартасць [Пяткевіч 1981: 119–122].

Шмат палемізавалі даследчыкі наконт жаночых вобразаў, створаных М. Зарэцкім. Пра Раісу Янаву крытычна пісаў яшчэ А. Адамовіч, падкрэсліваючы, што літаратурныя “прыгоствы”, якія выкарыстоўваў пісьменнік пры апісанні гераіні, былі крокам “насустрэч густам не вельмі патрабавальным” [Адамовіч 1961: 148]. Датэчна сюжэтнай лініі Васіль–Раіса–Карла даследчык адзначаў, што “прыёмы рамантызацыі сюжэта ў Зарэцкага празмерна кніжныя. Тое, што Зарэцкі называў «метадэмамацыянальна-рамантычным», на жаль, вельмі часта выглядае літаратуршчынай” [Адамовіч 1961: 146]. Пісьменнік нібыта ведаў сям'ю, якая стала прататыпам Янавых. “Але раскажаў ён пра яе так, быццам пераказваў другіх пісьменнікаў, быццам ён рамантызаваў сітуацыі, запазычаныя ў Ляскова і Дастаеўскага” [Адамовіч 1961: 148].

Такое стаўленне да вобраза Раісы Янавай М. Мушынскі лічыў праявай “сацыялагітарскай скіраванасці літаратуразнаўчай метадалогіі

папярэдніх гадоў” і меркаваў, што “прадузяты, тэндэнцыйны падыход да гэтага *складанага вобраза* адмоўна адбіваецца на агульным разуменні твора, маральна-этычнай канцэпцыі пісьменніка, перашкаджае ўспрыняць наватарскую сутнасць рамана” [Мушынскі 2005: 91]. Даследчык падрабязна разглядаў дачыненні Васіля і Раісы і спрабаваў “абараніць” гераіню ад крытычных нападкаў калег.

Трэба падкрэсліць, што акрамя ўзнаўлення добравядомых літаратурных жаночых тыпаў, стварэння вобразаў, якія выконваюць прэскрэптыўную функцыю, аўтары неаднойчы звярталіся да яшчэ адной важнай стратэгіі, згаданай напачатку артыкула. Гэта арыентацыя на прататып. Так у беларускай прозе першай чвэрці XX ст. побач з вобразам Ядвісі можна паставіць вобраз Ірыны Сакавічанкі з аповесці М. Гарэцкага *Дзве душы*, прататыпам якога была жонка пісьменніка Леаніла Чарняўская. Гэтыя вобразы найбольш яскравыя ў літаратуры азначанага перыяду.

Арыентацыя на прататып – у тым выпадку, калі гэта каханая дзяўчына, думкі, настрой, намеры якой імкнуўся разгадаць аўтар – дазваляла выявіць супярэчнасці, якія мелі месца ў жаночай душы, дастаткова рэалістычна апісаць псіхалагічны стан, узнавіць па памяці паводзіны, учынкi, рэплікі. Калі прааналізаваць, як пры стварэнні вобраза суадносіцца зварот да аналітычных і неаналітычных ускосных форм выяўлення псіхалогіі, які працэнт пры абмалёўцы гераіні займае апісанне знешнасці і паводзін, як часта аўтар уводзіць простую і няўласна-простую мову, вынікі такога матэматычнага даследавання наўрад ці будуць значна адрознівацца для вобразаў Ядвісі Баранкевіч і Ірыны Сакавічанкі з аднаго боку, Раісы Янавай і Любы Лук’янскай – з другога боку. Аднак у першым выпадку мы ацэньваем вобразы безумоўна вышэй, чым у другім – бо тут менш адчуваецца абумоўленасць вобразаў літаратурнай традыцыяй. Я. Колас і М. Гарэцкі не так часта наважваюцца пакідаць гераіню сам-насам са сваімі думкамі, падрабязна апісваць псіхалагічны стан, засяроджваюцца на працэсе зараджэння пачуццяў, іх развіцці і трансфармацыі. Узаемасувязі і тонкія пераходы паміж пачуццямі часта атрымліваюцца скарачанымі, лініі псіхічных станаў няроўныя, разарваныя. Тым не менш, арыентацыя на прататып дапамагае стварыць цэласны, складаны вобраз – хай сабе “рызыкаўныя” моманты толькі намечаны, не разгорнуты ў тэксце і чытач мае іх дадумаць, гэта хутчэй невялікі штрых, чым паглыбленне ў псіхалогію.

Адзначым, што ў трылогіі *На ростанях* усе жаночыя персанажы мелі прататыпаў, таму атрымаліся рэалістычнымі і маюць безумоўную значнасць у агульнай канцэпцыі твора. Вобразы бабкі Мар’і, Ядвісі, Габрынькі, старожкі Ганны, Вольгі Андросавай нязменна выклікаюць цікавасць даследчыкаў. Існаваў прататып і ў дзяўчыны-сялянкі Лёксы з аповесці М. Гарэцкага *У чым яго крыўда?* – гэты вобраз таксама можна лічыць адным з найбольш запамінальных і рэалістычных у творчасці

пісьменніка. У беларускай літаратуры першай паловы ХХ ст. прататыпаў мелі таксама гераіні рамана К. Крапівы *Мядзведзічы* (Зося), аповесці Л. Калюгі *Зоры Вам вядомага горада* (Алена) – і ў параўнанні з іншымі жаночымі вобразами тагачаснай мужчынскай прозы яны ўспрымаюцца як больш гарманічныя і індывідуалізаваныя.

Безумоўна, пісьменнік можа прыдумаць жанчыну, уявіць яе ўнутраны свет, але гэта не заўсёды атрымліваецца ўдала. Жанчына ў жаночай прозе звычайна нашмат больш “сапраўдная”, чым гераіня прозы мужчынскай. І ў той час, як заходнія феміністкі, разглядаючы жаночыя вобразы мужчынскай прозы, прапаноўвалі “іранічны, злы аналіз праекцый мужчынскіх фантазій” [Кабанова 2006, с. 193], абвяшчалі мужчынскую літаратуру “светам, дзе жанчын зноў і зноў прыгнечвалі, больш ці менш свядома і самым страшным чынам” [Сиксу 1975], А. Матрунёнак цытаваў Л. Талстога, які “некалі гаварыў, што раманіст можа выдумаць усё, апроч псіхалогіі” [Матрунёнак 1972: 36], – і сапраўды меў на гэта падставы.

Калі некаторыя заходнія аўтары меркавалі, што мужчыны-пісьменнікі наўмысна ігнаруюць жаночыя праблемы, асабліва сці жаночай псіхалогіі, прымітывізуюць, спрашчаюць жаночыя вобразы, то ў айчынным літаратуразнаўстве 1960–1980-х гг. такога меркавання не было – бо беларускіх пісьменнікаў цяжка было падазраваць у антыфемінізме і непаважлівым стаўленні да жанчыны.

І тут трэба мець на ўвазе шэраг важных адрозненняў беларускай літаратуры ад еўрапейскай літаратуры першай паловы ХХ ст. Беларуская літаратура ў першую чаргу этнацэнтрычная і сацыяцэнтрычная, тут значна менш індывідуалізму, які робіць магчымым выяўленне асабістых антыпатый, фобій, жорсткіх падсвядомых жаданняў і г. д. Беларускі літаратар, беручыся за пяро, у перавазе выпадкаў меў на мэце або адлюстраваць і асэнсаваць жыццё свайго народа (у тым ліку яго праблемы), або сцвердзіць канструктыўныя ідэі эпохі – адпаведна ўласным перакананням ці агульнапрынятай практыцы. Пры гэтым ён заўсёды быў на баку беларускай жанчыны (прынамсі, жанчыны-сялянкі): паказваў яе закладніцай сацыяльных і эканамічных праблем, вітаў станоўчыя змены ў жаночым жыцці, абмалёўваў складаныя сітуацыі ў асабістых стасунках. У беларускай літаратуры першай паловы ХХ ст., безумоўна, сцвярджалася важнасць “прыроднага” прызначэння жанчыны – маці, жонкі, гаспадыні. Але тут практычна няма твораў, дзе аўтар быў бы свядома супраць прагрэсіўных ідэй (права жанчыны на адукацыю, прафесійную дзейнасць і самавыяўленне, свабодны выбар спадарожніка жыцця і г. д.), што абумоўлена бясспрэчнай падтрымкай мадэрнізацыйных працэсаў, прынамсі ў гендарным аспекце. Беларуская літаратура гэтага часу – праект эпохі мадэрну, а не традыцыйнай, патрыярхальнай культуры.

Аднак, як было прадэманстравана вышэй, аўтары-мужчыны, усведамляючы рознасць жыццёвага досведу, пры стварэнні жаночых вобразаў найчасцей арыентаваліся на тыя ці іншыя стратэгіі, якія дазволілі б абмінуць сферу невядомага. Натуральна, пры гэтым нярэдка адбывалася больш ці менш асэнсаванае ўзнаўленне гендарных стэрэатыпаў.

Так, адпаведна ўстаноўкам патрыярхальнай культуры ў беларускай прозе 1900–1910-х гадоў вобразам-антыпрыкладам паўстае жанчына, надзеленая “тыповымі жаночымі” заганами: празмернай эмацыянальнасцю (сварлівасцю, зласлівасцю), гультаяватасцю, абмежаванасцю. Разгляд сістэмы персанажаў у аспекце размеркавання ўлады дазваляе заўважыць, што вяршэнства жанчыны ў сям’і звязваецца з найгоршымі жаночымі заганами (сварлівасць, неразважлівасць, нявытрыманасць), да якіх дадаюцца такія маскулінныя якасці, як агрэсіўнасць, дамінантнасць, грубасць, самаўпэўненасць. Жанчына, якая прэтэндуе на абсалютную ўладу ў сям’і, ацэньваецца рэзка адмоўна ў творах Я. Коласа і З. Бядулі.

Што тычыцца меладраматычных сюжэтаў, то, прыкладам, гісторыя “спакушэння дзяўчыны”, прадстаўленая ў творах З. Бядулі, М. Зарэчкага, Платона Галавача, Міхася Лынькова паўстае ўвасабленнем стэрэатыпных уяўленняў пра тое, што жанчына ў меншай ступені чым мужчына нясе адказнасць за развіццё адносін і іх наступствы. Мужчына абвінавачваецца як ініцыятар сексуальных стасункаў, а дзяўчына – наіўная, даверлівая, недасведчаная, – паўстае яго бязвіннай ахвярай. Такім чынам, адказнасць за развіццё адносін здымаецца з жанчыны і цалкам перакладаецца на мужчынскія плечы.

Нельга не адзначыць і тое, што большасць жаночых вобразаў беларускай прозы першай паловы ХХ ст. выконваюць прэксрэптыўную функцыю, створаны з мэтай акцэнтавання станоўчых ці адмоўных жаночых якасцей. Жанчына як Іншы, як аб’ект выяўлення, змешчана ў свет бінарных апазіцый, дзе вобразы-ідэалы, станоўчыя вобразы і вобразы-прыклады супрацьпастаўляюцца адмоўным вобразам і вобразам-антыпрыкладам, яна заўсёды павінна ведаць, якой (не)хоча бацьчы яе мужчына, а ў першую чаргу грамадства, устаноўкі якога трансклююцца праз мужчынскую прозу. Гэты момант ад пачатку асэнсоўваўся тэарэтыкамі фемінізму як значны недахоп мужчынскіх тэкстаў:

Асаблівасць сітуацыі жанчыны – тое, што маючы, як і кожны чалавек, аўтаномную свабоду, яна спазнае і абірае сябе ў тым свеце, дзе мужчыны прымушаюць яе прыняць сябе як Іншага: яе хочучь вызначыць у якасці аб’екта і асудзіць тым самым на іманентнасць, коснасць, бо яе трансцэндэнцыя будзе заўсёды ажыццяўляцца іншай свядомасцю, істотнай і суверэннай. Драма жанчыны – у канфлікце паміж памкненнем кожнага суб’екта, кожнага, хто разумее сябе як істотнае, і патрабаваннямі сітуацыі, якія вызначаюць яе як неістотнае [Бавуар 1997: 40].

Зварот да метадалогіі гendarных даследаванняў у параўнанні з літаратуразнаўствам 1960–1980-х гг., безумоўна, дазваляе засяродзіцца на новых аспектах пры аналізе жаночых вобразаў. Разам з тым, працы папярэднікаў застаюцца важным вопытам асэнсавання беларускай літаратурнай спадчыны.

Прыведзеныя ў артыкуле цытаты – гэта кароткія нататкі, пазнакі на палях, па-сутнасці, маргіналіі, бо рэпрэзентацыя жанчыны ў мастацкай прозе наўрад ці асэнсоўвалася даследчыкамі як важная праблема. Аднак сістэматызацыя гэтых лаканічных заўваг дазваляе стварыць дастаткова цэласную карціну. Мы можам вылучыць ідэі, якія падзялялі многія навукоўцы, і разам з тым выявіць супярэчлівыя ацэнкі асобных стратэгіяў канструявання жаночых вобразаў. Мы бачым, што ў даследаваннях літаратуразнаўцаў 1960–1980-х гг. актыўна сцвярджаецца важнасць асабістага досведу аўтара для распрацоўкі вобразаў-персанажаў. Рознасць гendarнага досведу – тая праблема, якая вельмі часта не дазваляе пісьменніку-мужчыну стварыць вартасны жаночы вобраз праз зварот да аналітычнага псіхалагізму, таму ў беларускай прозе першай паловы XX ст. высока ацэньваюцца жаночыя вобразы, створаныя пераважна праз зварот да неаналітычных ускосных форм выяўлення псіхалогіі. Творы, дзе галоўнымі гераінямі былі жанчыны, дзе прадугледжвалася стварэнне жаночых характараў (*Люба Лук'янская* К. Чорнага, *Ах Міхаліна*... І. Шамякіна) атрымалі шэраг крытычных водгукаў.

Зварот да добравядомых літаратурных стратэгіяў: узнаўленне сацыяльных і сацыяльна-псіхалагічных тыпаў, характэрных для так званай народніцкай літаратуры, арыентацыя на рамантычную традыцыю, стварэнне жаночых вобразаў, якія паўстаюць увасабленнем гendarных ідэалаў ці антыідэалаў, – дазваляў мужчынам-пісьменнікам у пэўным сэнсе абмінуць сферу жаночай псіхалогіі. Пры гэтым некаторым даследчыкам нават найбольш удалыя ў сваім родзе вобразы гэтага тыпу не імпанавалі праз невысокую інфарматыўнасць, зададзенасць, адсутнасць глыбокай псіхалагічнай распрацоўкі і важнай для мастацкай творчасці інаватыўнасці. Найбольш паспяховай стратэгіяй можна лічыць арыентацыю на прататып – менавіта так з'явіліся найбольш яскравыя і арганічныя жаночыя вобразы беларускай літаратуры першай паловы XX ст: Ядвіся з аповесці Я. Коласа *У палескай глушы*, Ірына Сакавічанка з аповесці Максіма Гарэцкага *Дзве душы*.

Беларускія пісьменнікі першай паловы XX ст мелі прагрэсіўныя погляды па так званым “жаночым пытанні”, аднак у некаторых творах назіраецца ўзнаўленне гendarных стэрэатыпаў, характэрных для традыцыйнай культуры.

Праведзенае даследаванне дазваляе таксама зазначыць, што беларускія літаратуразнаўцы 1960–1980-х гг. надавалі дастатковую ўвагу найбольш цікавым, адметным жаночым вобразам. Што ж тычыцца другасных і эпізодычных персанажаў, то яны не так часта былі аб'ектам

аналізу і супастаўлення. Сістэмны разгляд жаночых вобразаў айчыннай прозы першай паловы XX ст., па сутнасці, застаўся для наступнага пакалення даследчыкаў.

Бібліяграфія

- Adamovič Ales'. 1961. *Belaruskі raman. Stanajlenne žanra*. Minsk: Vydavectva akadèmiì navuk BSSR [Адамовіч Алес'. 1961. *Беларускі раман. Станаўленне жанра*. Мінск: Выдавецтва акадэміі навук БССР].
- Åskevič Ales'. 1972. *Na šlâhu rostu i stalasci*. U: *Šlâhi razvičcâ belaruskaj saveckaj prozy*. Minsk: Navuka i tèhnika [Яскевіч Алес'. 1972. *На шляху росту і сталасці*. У: *Шляхі развіцця беларускай савецкай прозы*. Мінск: Навука і тэхніка].
- Åskevič Ales'. 1967. *Karani maladoga drèva*. Minsk: Belarus' [Яскевіч Алес'. 1967. *Карані маладога дрэва*. Мінск: Беларусь].
- Beauvoir Simone de. 1997. *Le Deuxième Sexe*. Per. s fr. A. Sabašnikovoj i dr. Sankt-Peterburg: Alatejâ [Бовуар Симона де. 1997. *Второй пол*. Пер. с фр. А. Сабашниковой и др. Санкт-Петербург: Алатаея].
- Cixous Hélène. 1975. *Le Rire de la Méduse*. Per. V. Postnikov [Сиксу Элен. 1975. *Смех медузы*. Пер. В. Постников] [online] <https://proza.ru/2016/07/03/901> [доступ: 15.05.2020].
- Gistoryâ belaruskaj litaratury XX stagoddzâ ŭ čatyroh tamah*. 1999. T. 1. Minsk: Belaruskâ navuka [Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя ў чатырох тамах. 1999. Мінск: Беларуская навука].
- Kabanova Irina. 2006. *Zapadnâ feministskaâ kritika o «ženskom pis'me»: tipologičeskij analiz osnovnyh napravlenij*. U: *Ženskij vyzov: russkie pisatel'nicy 2000 — načala 21 veka*. Tver': Liliâ Print [Кабанова Ирина. 2006. *Западная феминистская критика о «женском письме»: типологический анализ основных направлений*. У: *Женский вызов: русские писательницы 2000 – начала 21 века*. Тверь: Лилия Принт].
- Kavalenka Viktar. 1987. *Poklič žyccâ*. Minsk: Mastackâ litaratura [Каваленка Віктар. 1987. *Покліч жыцця*. Мінск: Мастацкая літаратура].
- Lâlenkova Tamara. 2007. *Obraz ženšiny v sovremennoj mužskoj proze*. Radio Svoboda. 4 noâbrâ 2007 [Ляленкова Тамара. 2007. *Образ женщины в современной мужской прозе*. Радио Свобода. 4 ноября 2007] [online] <https://www.svoboda.org/a/419991.html> [доступ: 14.05.2020]
- Majseenka Anatol'. 1978. *Tvorčasc' Mihasâ Zarèckaga: stanajlenne talentu*. Minsk: Vyšejšaâ škola [Майсеенка Анатолий. 1978. *Творчасць Міхася Зарэцкага: станаўленне таленту*. Мінск: Вышэйшая школа].
- Martysevič Maryjka. *Cela ŭlady* [Мартысевіч Марыйка. *Цела ўлады*] [online] <https://users.livejournal.com/maryjka-/509027.html> [доступ: 15.05.2020].
- Matrunėnak Al'frėd. 1972. *Psihalagičny analiz u sučasnym belaruskim ramane*. Minsk: Navuka i mastactva [Матрунэнак Альфрэд. 1972. *Псіхалагічны аналіз у сучасным беларускім рамане*. Мінск: Навука і мастацтва].
- Matrunėnak Al'frėd. 1980. *Prablema haraktaru ŭ litaratury sacyâlistyčnaga rėalizmu*. Minsk: Navuka i tèhnika [Матрунэнак Альфрэд. 1980. *Праблема характару ў літаратуры сацыялістычнага рэалізму*. Мінск: Навука і тэхніка].
- Matrunėnak Al'frėd. 1975. *Psihalagičny analiz i stanajlenne belaruskaga ramana*. Minsk: Navuka i tèhnika [Матрунэнак Альфрэд. 1975. *Псіхалагічны аналіз і станаўленне беларускага рамана*. Мінск: Навука і тэхніка].

- Matrunėnak Al'frėd. 1988. *Psihalagičnaâ proza: Tradycyì i čas*. Minsk : "Navuka i tèhnika" [Матрунėнак Альфрėд. 1988. *Псіхалагічная проза: Традыцыі і час*. Мінск: "Навука і тэхніка"].
- Mušynskì Mìhas'. 2005. *Praŭdzivaâ gistoryâ žuccâ i tvorčascì Mìhasâ Zarėckaga*. Minsk: Belaruskaâ navuka [Мушынскі Міхась. 2005. *Праўдзівая гісторыя жыцця і творчасці Міхася Зарэцкага*. Мінск: Беларуская навука].
- Naumenka Ivan. 2017. *Zbor tvoraŭ u dzesâci tamah*. Tom 9. *Vincėnt Dunin-Marcinkevič; Zmitrok Bâdulâ; Ranni Kuz'ma Čorny (1923–1929)*. Minsk: Mastackaâ litaratura. [Науменка Іван. 2017. *Збор твораў у дзесяці тамах*. Том 9. *Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч; Змітрок Бядуля; Ранні Кузьма Чорны (1923–1929)*. Мінск: Мастацкая літаратура].
- Pâtkevič Ales'. 1981. *Sŭžėt. Kampaзіcyâ. Haraktar: Ab proze Kuz'my Čornaga*. Minsk: Mastackaâ litaratura [Пяткевіч Алесь. 1981. *Сюжэт. Кампазіцыя. Характар: Аб прозе Кузьмы Чорнага*. Мінск: Мастацкая літаратура].
- Ragojša Vâčaslaŭ. 2009. *Litaraturaznaŭčy sloŭnik*. Minsk: Narodnaâ asveta [Рагойша Вячаслаў. 2009. *Літаратуразнаўчы слоўнік*. Мінск: Народная асвета].
- Zaharova Svetlana, Čečet Viktor. 2011. *Gendernoe vospitanie detej i učašejsâ molodeži*. Minsk: BGU [Захарова Светлана, Чечет Виктор. 2011. *Гендерное воспитание детей и учащейся молодежи*. Минск: БГУ].
- Žuraŭlėŭ Vasil'. 1974. *Ad fakta da sŭžėta*. U: *Pytanni paėtyki*. Minsk: Navuka i tèhnika [Жураўлėў Васіль. 1974. *Ад факта да сюжэта*. У: *Пытанні паэтыкі*. Мінск: Навука і тэхніка].

ABSTRACT: The works of A. Matrunėnak, A. Adamovich, A. Yaskevich and other researchers who addressed the problem of representation of women in men's prose are examined in the article. For Belarusian literary criticism of the 1960s – 1980s period, this problem was not of central importance but was raised in the analysis of the works written by J. Kolas, M. Zaretsky, K. Chorny and I. Shemyakin. The authors' personal experience, as well as the realism and psychological accuracy of the characters were immensely important for the researchers. The difference in gender experience was one of the reasons for creative failures in the development of female images. The article outlines different approaches to the creation of female characters.

KEYWORDS: history of Belarusian literary criticism, Belarusian prose of the first half of the XXth century, female image, prototype, psychologism, gender stereotypes.

STRESZCZENIE: W artykule przedstawiono analizę prac A. Matrunionka, A. Adamowicza, A. Jaskiewicza i innych badaczy, które dotyczą kwestii reprezentacji kobiet w prozie męzczyzn. W białoruskim literaturoznawstwie z lat 1960–1980 zagadnienie to nie miało centralnego znaczenia, ale było omawiane w analizie utworów J. Kołasa, M. Zareckiego, K. Czornego i I. Szamiakina. Szczególnie ważny dla ówczesnych badaczy był aspekt własnego doświadczenia twórców, realizmu i wiernego odwzorowania psychologicznego bohaterów. Różnorodność genderowego doświadczenia była postrzegana jako przeszkoda dla stworzenia pogłębionej psychologicznie postaci kobiety w utworach literatury pięknej. Artykuł przedstawia różne podejścia pisarzy-męzczyzn do tworzenia postaci kobiecych.

SŁOWA KLUCZOWE: historia literaturoznawstwa białoruskiego, proza białoruska pierwszej połowy XX wieku, obraz kobiety, prototyp, psychologizm, stereotypy genderowe.

РЭЗЮМЭ: У артыкуле разглядаюцца працы А. Матрунёнкі, А. Адамовіча, А. Яскевіча і іншых даследчыкаў, дзе закранаецца праблема рэпрэзентацыі жанчыны ў мужчынскай прозе. Для беларускага літаратуразнаўства 1960–1980-х гг. гэтая праблема не мела цэнтральнага значэння, аднак уздымалася пры аналізе твораў Я. Коласа, М. Зарэцкага, К. Чорнага, І. Шамякіна. Надзвычай важным для тагачасных даследчыкаў было пытанне асабістага досведу творцаў, рэалістычнасці і псіхалагічнай дакладнасці персанажаў. Рознасць гендарнага досведу разглядалася як перашкода для глыбокай псіхалагічнай распрацоўкі жаночых вобразаў у мастацкай прозе. У артыкуле акрэсліваюцца розныя падыходы пісьменнікаў-мужчын да стварэння жаночых персанажаў.

КЛЮЧАВЫЯ СЛОВЫ: гісторыя беларускага літаратуразнаўства, беларуская проза першай паловы XX ст., жаночы вобраз, прататып, псіхалагізм, гендарныя стэрэатыпы.